

הגזירה על אי כניסת משה רבינו לארץ ישראל

ה, יג וַיֹּאמֶר בֵּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְיַד־תְּשַׁלַּח

רש"י בד"ה ביד תשלח מפרש: ...דבר אחר, ביד אחר שתרצה לשלוח, שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלים לעתיד... עכ"ל. תמוה הדבר, הרי סיבת אי כניסתו של משה רבינו לארץ היתה חטאו במי מריבה. הרי יש בחירה חופשית, כיצד יתכן שכבר ידע משה שיחטא במי מריבה?! אותה בעיה ממש מתעוררת אצל דברי רש"י להלן בסוף פרשת שמות (ו, א) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה עֲתָה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעֹה". פירש רש"י: הרהרת על מידותי... לפיכך עתה תראה, העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבע האומות כשאביאם לארץ (עכ"ל). הרי שוב רואים כי לא חטא מי מריבה גרם לכך שלא ייכנס לארץ ישראל, אלא חטא אחר, ארבעים שנה לפני כן (!) עקב אומרו "לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי".

אמנם אפשר לבאר שלא הרי המקור השני כהרי המקור הראשון. ניתן לומר כי "עֲתָה תִּרְאֶה" - ולא אחר כך, הוא דיוק שאנו שומעים ומדייקים מן הטקסט של דבר ה' אל משה, דיוק שמשה לא שמע, לא בפירוש ולא ברמז, כדרכו של המדרש לגלות לנו רובד נוסף אשר לא היה ידוע לבעלי המעשה. כך גם במקור שלישי אשר גם ממנו שומעים על אי-כניסת משה רבינו לארץ ישראל כארבעים שנה לפני חטא מי מריבה, להלן (טו, יז) "תִּבְאֲמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהַר נֹחַלְתָּךְ". שם פירשו חז"ל (בבא בתרא קיט, ב): תביאנו ותטענו לא נאמר, אלא "תִּבְאֲמוּ וְתִטְעַמוּ", מלמד שמתנבאין ואינן יודעין מה מתנבאין, עכ"ל. ומפרש רשב"ם (ד"ה כיוצא בדבר אתה אומר): דכי היכי דהאי "מורשה", אתא להתנבאות עליהם [בני דור המדבר] דמורישין [את חלקם בארץ ישראל ליורשיהם] ואינן יורשין [הם מעצמם], ואע"ג שלא חטאו עדיין בחטא המרגלים ולא נגזרה גזירה [בדבר אי כניסתם לארץ ישראל], כך אנו מוצאים פסוק אחר שנתנבאו שלא יכנסו לארץ ואע"פ שעדיין לא נגזר עליהן שלא ליכנס (עכ"ל). וכך אצל רבינו גרשום שם: כלומר, שניבאו על עצמן שלא יכנסו לארץ אלא בניהם, ולא נתכוונו לכך (עכ"ל), הרי גם כאן מגלה לנו המדרש מה שדור יוצאי מצרים עצמם לא ידעו בדבר חטא המרגלים ותוצאותיו, וכך מבאר גם בעל תורה תמימה, בכתבו 'אינהו לא חזי, מזליהו חזי'.

והנה לעומת דרשות מפורשות אלה של חז"ל, בחומש במדבר (י, כט) משה אומר אל יתרו חותנו "נְסָעִים אֲנַחְנוּ", הרי כלל גם את עצמו בנסיעה לארץ ישראל. קשה, כיצד יתישב "נְסָעִים אֲנַחְנוּ" עם 'שאינ סופי להכניסם לארץ' אף הוא מפי משה.

המהר"ל בפירושו גור אריה על רש"י מיישב, בשתי אבחנות ברורות, הראשונה: יש להבחין בין הנאמר לנביא בנבואה, ובין הנאמר על ידי הנביא שלא בנבואה. השניה: גם הנאמר לנביא בנבואה, יש להבחין בין נבואה ('גזירה') רגילה, ובין נבואה ('גזירה') שיש עמה שבועה. וזה לשונו (במדבר כ, יב ד"ה לכן לא תביאו, מפרש רש"י: בשבועה, כמו שמואל-א, ג, יד. לכן נשבעתי לבית עלי):

ושלושה דברים הם: האחד קודם גזירה, והגזירה בלא שבועה, וגזר דין שיש עמו שבועה. וקודם גזר דין קודם שגזר הקב"ה שכך יהיה אלא שכך הוא רוצה לעשות, והוא הנקרא 'עלה במחשבה', ואין צריך כל כך תפילה וזכות גדול שתתבטל. אבל כשגזרה (הוא הסוג השני בחומרה), אי אפשר שתתבטל אלא על ידי תפילה וצעקה גדולה וזכות גדול. ואחר גזר דין שיש עמו שבועה (הוא הסוג השלישי והחמור ביותר עקב השבועה), אין מועיל לא תפילה ולא צעקה. ופשוט הוא זה החילוק.

ומוסיף המהר"ל ליישם את האבחנות הללו לבאר את הפסוקים הנראים כסותרים אהרדי:

ואל יקשה לך... "שְׁלַח-נָא בְיַד-תְּשַׁלַּח" ... "תְּבַאמוּ וְתִטְעֶמוּ" ... ובפרשת בהעלותך (י, כט) פירש רש"י על "נְסָעִים אֲנַחְנוּ" 'שיתף עצמו משה עמהם כסבור שיכנס לארץ, שעדיין לא נגזרה גזירה', לא יקשה לך אהרדי. שכל זמן שהיה משה רבינו עליו השלום מדבר בנבואה, אז היה מתנבא שלא יבא לארץ, כי כך ראה בנבואה אע"פ שעדיין לא חטא, מכל מקום ראה בנבואה מה שיהיה לעתיד, ולפיכך נתנבא שלא יביאם לארץ, שראה הגזירה של מעלה שלא יביאם לארץ. ומכל מקום חשב שהגזירה תתבטל בתשובה ובתפילה ובצעקה. ולפיכך בפרשת בהעלותך, שהיה הדיבור רק ליתרו (זהו דיבור בין אדם לחבירו, ולא בנבואה

עסקינן), היה משתף עצמו עמהם, לפי שהיה סבור שיכנס לארץ ותבטל הגזירה... (על ידי תפילה וזכות גדול), עכ"ל המהר"ל.

כלומר, אין קושי מהואיל ואין סופי להכניסם לארץ, שהרי זה נאמר בנבואה (כאשר הוא מדבר אל ה'), ואז היתה גזירה בדרגת 'עלה במחשבה'. 'עלה במחשבה' מחייבת כל עוד לא בוטלה על ידי תפלה וכדו'. העוצמה של נבואה בדרגת 'עלה במחשבה' בלבד, מתבטאת בכך שהיא נלמדת מן הכתוב רק על ידי דיוק או רמז בלבד, שלכן אינה מפורשת בפשוטו של מקרא, שאינה בעוצמה כזו שתיכתב בתורה. יתכן אף לפרש שעד לפרשת מי מריבה היתה אפילו גזירה, אבל, כמובן, בלי שבועה, כאשר ניתן לבטל את הגזירה על ידי 'תפילה, צעקה וזכות גדול'. נסיון זה לבטל את הגזירה מצינו בלשון משה ריש פרשת "ואתחנן".

(מדוע כבר לכתחילה בראשית דרכו אל משה היתה 'עלה במחשבה' שלא יכניס את ישראל לארץ ישראל, עיין להלן בפרשת חוקת).